

Uvod

Identitet i razvoj: priključenje Hrvatske Europskoj Uniji

DAVORKA MATIĆ

Odsjek za sociologiju

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Radovi koji čine tematsku cjelinu u ovom broju *Revije za sociologiju* prezentirani su na konferenciji Hrvatskoga sociološkog društva *Identitet i razvoj: priključenje Hrvatske Europskoj Uniji*. Održana 28. i 29. studenog 2003. godine na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, u vrijeme kad Hrvatska još nije imala status zemlje kandidata za punopravno članstvo u Europskoj Uniji i kad su sva istraživanja javnoga mnijenja bilježila pozitivan stav velike većine hrvatskih građana prema Europskoj Uniji, konferencija je, prema zamisli organizatora, trebala dati doprinos raspravi o prirodi europskih integracijskih procesa, te o razvojnim ciljevima i političkim prioritetima naše zemlje. Više je razloga zbog kojih smo odlučili tim problemima pristupiti kroz prizmu odnosa Hrvatske i Europske Unije. Najprije, stoga što smatramo da će mogući skorašnji ulazak ili neulazak Hrvatske u EU bitno utjecati na budućnost hrvatskog društva, na tempo i pravac njegova razvoja, a time i na kvalitetu življenja njegovih građana. Potom, zato što postoji niz pitanja, nedoumica i problema koje integracija u ekonomski i pravno-politički poredak EU postavlja pred hrvatsko političko vodstvo i hrvatske građane i koje treba pomno razmotriti da bi se na njih našli odgovori i ponudila odgovarajuća rješenja. Naime, Hrvatskoj nedostaje informirana, na ozbiljnim istraživanjima i analizama zasnovana javna rasprava o mogućim pozitivnim i negativnim posljedicama ulaska u Europsku Uniju, kao i o nizu unutrašnjih, ekonomskih, pravno-političkih i sociokulturnih ograničavajućih faktora koji mogu otežati, usporiti, pa i zapriječiti put Hrvatske u EU. Jedan od razloga je i to što problematika Hrvatske u Europi pred nas postavlja ne samo pitanje budućnosti Hrvatske i kakvu Hrvatsku želimo, nego i pitanje budućnosti Europe, tj. kakvoj Europi težimo i kakvu Europu želimo. Napokon, zato što smo uvjereni da sociologija, kao i ostale društvene i humanističke znanosti, mora dati doprinos promišljanju različitih aspekata procesa pridruživanja Hrvatske Europskoj Uniji, te analizi problema s kojima će se na tom putu suočavati hrvatsko društvo i građani.

* * *

Ideja Europe kao jedinstvenoga zemljopisnog, političkog, kulturnog i civilizacijskog prostora seže duboko u prošlost. Iako je povijest Europe najvećim djelom povijest razjedinjenosti, podjela, sukoba i krvavih ratova koji su vođeni u ime dinastičkih, vjerskih ili nacionalnih prava i interesa, ona je također i povijest pokušaja prevladavanja tih sukoba, povijest vizije ujedinjene Europe koja se još od raspada Rimskog Carstva, osobito nakon arapskih i turskih osvajanja, temeljila na svijesti o međupovezanosti, o zajedničkoj kulturi i sudbini. Istina, većina pokušaja "ujedinjenja" Europe odvijala se pod okriljem bilo moćnih dinastija bilo nacionalnih država, koje su tu viziju podredile interesima vlastite političko-teritorijalne ekspanzije i hegemonističke kontrole. Ipak, već se u petnaestom stoljeću pojavljuje ideja Europe kao oaze mira i suradnje među različitim, ali sudbinski povezanim nacijama na čijim će osnovnim postavkama opat de Saint-Pierre, Marquis de Lafayette, Kant, Mazzini, Ernest Renan, Proudhon, Victor Hugo i mnogi drugi temeljiti svoju viziju budućega federalnog ustroja ujedinjene Europe.

Ova ideja miroljubive suradnje među europskim državama koje su se dobrovoljno odrekle hegemonističkih težnji dobila je na osobitoj težini nakon stravičnih iskustava Prvoga svjetskoga rata koji je devastirao europski prostor. Austrijski grof Richard Coudenhove-Kalergi 1923. godine postavlja temelje paneuropskog pokreta i poziva na uspostavu Ujedinjenih Europskih Država. Šest godina kasnije, francuski ministar vanjskih poslova Aristid Briand objavljuje memorandum u kojem se zalaže za osnivanje Europske Federalne Unije u kojoj bi bila očuvana državna suverenost njezinih članica. Ipak, do oživotvorenja ideala ujedinjene Europe kao zone sigurnosti i ekonomskog prosperiteta Europa je morala proći kroz strahote još jednoga rata. U travnju 1951. godine, na poticaj Francuske i Njemačke, šest europskih zemalja potpisalo je sporazum o osnivanju Europske zajednice za ugljen i čelik, koja je 1957. godine prerasla u Europsku ekonomsku zajednicu. Iako je sve započelo vrlo skromno, s ukidanjem tarifa u trgovini ugljena i čelika između šest zemalja osnivača, danas svjedočimo Europskoj Uniji koja broji dvadeset i pet zemalja članica integriranih u jedinstveni ekonomski i monetarni sustav i koju karakterizira tendencija daljnjeg proširenja i strukturalne evolucije u smjeru uspostave supranacionalne organizacije s vlastitim ustavom i zajedničkim medijskim, obrazovnim i kulturnim prostorom.

Unatoč nesumnjivo impresivnim postignućima, projekt europskog ujedinjenja nije bez problema i nedoumica. Od samih početaka europskih integracija prisutan je spor između dviju vizija ujedinjene Europe, između tzv. intergovernamentalizma i federalizma, tj. između modela prema kojem ključna uloga pripada državama članicama i međuvladinim dogovorima i modela koji primat daje europskim institucijama. Taj se spor odrazio i na karakter postojećeg sustava upravljanja Unijom koji, zbog složene kombinacije međuvladinih i federalnih elemenata, znatno komplicira proces donošenja odluka i otežava uspostavu zadovoljavajućeg odnosa između europskih institucija i građana. U tom smislu, demokratski deficit postojećeg sustava upravljanja i odlučivanja svakako je jedan od gorućih problema Unije (Longo, 2004). Opadanje zanimanja građana za sudjelovanje na izborima za europski parlament vjerojatno je dobar pokazatelj njihova nezadovoljstva ili, u najboljem slučaju, indiferentnosti u odnosu na procese koji se odvijaju na razini europskih institucija. Naime, od prvih izbora za europski parlament postotak glasača koji izlaze na izbore vidljivo se smanjuje, sa 63% u 1979. godini na samo 45,7% u lipnju 2004. godine, uz povećanje broja parlamentarnih zastupnika iz euroskeptičnih stranaka (Pinder, 2001; Schmitt, 2005). Stoga se čini da su opravdane bojazni da, ako se ovaj trend nastavi, izborno tijelo država članica može postati centrifugalnom silom koja će voditi dezintegraciji. Uza sve to, pitanje je hoće li institucije Europske Unije biti dovoljno efikasne i demokratske da osiguraju uspjeh predloženih strukturalnih reformi i dobiju potrebnu potporu građana (Pinder, 2001).

Posebna tema u raspravama o karakteru i smjeru europskih integracijskih procesa tiče se odnosa Europske Unije kao nadnacionalne organizacije i nacionalnih država. U eri globalizacije i nadnacionalnog restrukturiranja svijeta, tvrdi se, nacionalne su države postale tek relikviti prošlosti (Guéhenno, 1995). Prema klišeju globalizacijske teze, rastuća povezanost i međuovisnost na ekonomskom, sigurnosnom, kulturnom i političkom planu reducirala je autonomiju i suverenost nacionalne države, narušila temelje njezine legitimnosti i ozbiljno nagrizla s njom povezane oblike kolektivne identifikacije. Jednom riječju, globalizacija nije samo istrošila nacionalnu državu, nego su nacionalne identitete i nacionalne kulture zamijenili nadnacionalni identiteti i kozmopolitska kultura. Dapače, u globalnom svijetu sama ideja nacije postala je prijepornom, a nacionalni su identiteti postali nesigurnima, fragmentiranima i hibridnima (Bhabha, 1990), što za posljedicu ima postupno premještanje lojalnosti s nacija i nacionalnih država bilo na podnacionalne identitete ili nadnacionalne zajednice.

Dakako, ove teze o "odumiranju" nacionalne države i opadanju važnosti nacionalnih identiteta nisu univerzalno prihvaćene. Iako priznaje da su u svjetlu širih kretanja stanovništva (imigracije, pritiska azilanata, priljeva stanovnika iz bivših kolonija i stranih radnika) moderne zapadne nacije postale "iskrzane na rubovima", Anthony Smith (2003) naglašava

da nije mudro podcjenjivati kontinuirani osjećaj nacionalnog identiteta među većinom stanovništva u zapadnim državama, ali ni precjenjivati stupanj u kojem je većina zapadnih nacija u ranijim razdobljima bila homogena. I doista, dovoljno je da se prisjetimo Scila i Haribdi procesa integracije francuske, talijanske ili hrvatske nacije pa da zaključimo da nacionalno jedinstvo nikada u prošlosti nije bilo tako izvjesno, kao što ni nacionalna fragmentacija nije danas baš toliko istaknuta. S druge strane, upitno je koliko je globalizacija erodirala veze solidarnosti među članovima nacije, ili pak urušila nacionalne identitete. Ili da je izloženost različitim kulturalnim utjecajima i intenziviranje kulturne razmjene umanjilo važnost pripadanja vlastitoj nacionalnoj kulturi. Da parafraziram M. Billiga (1995), znači li to što uživam u indijskoj kuhinji i angolskoj muzici da sam dijelom postala Indijkom i Angolkom, da su se moji osjećaji kulturnog pripadništva i lojalnosti bitno preobrazili?

Kad je posrijedi položaj nacionalnih država, nema sumnje da su one izgubile mnogo od manevarskog prostora i slobode koju su uživale u nekim prethodnim povijesnim razdobljima. Je li to pokazatelj konačnog gubitka suverenosti nacionalne države ili je posrijedi tek privid, vrijeme će pokazati. Međutim, čak i ako je teza o "kraju nacionalne države" točna, gubitak suverenosti ne treba odmah poistovjetiti s gubitkom nacionalnog identiteta. Naime, želja građana Slovenije, Litve ili Francuske jučer, kao Hrvatske ili Bugarske danas, da njihove zemlje postanu punopravnim članicama Europske Unije ne upućuje na njihovu spremnost da se odreknu vlastitoga nacionalnog identiteta ili da je fokus njihove političke lojalnosti prenesen s nacionalne države na europske institucije. Čini se stoga da će se u budućnosti koplja lomitii upravo oko kulturne dimenzije projekta europske integracije, tj. oko pitanja je li moguće i poželjno djelovati u pravcu konstrukcije "europskog identiteta" i izgradnje "europske nacionalne svijesti".

Naši su autori osobitu pozornost posvetili upravo problemu europske kulturne integracije. Ivor Altaras Penda analizira koliko zajedničke europske političke i pravne institucije prati proces konstrukcije zajedničkoga europskog identiteta i izražava žaljenje zbog činjenice što se o Europi uglavnom raspravlja kao o skupu institucionalnih rješenja, a ne kao o zajedničkome kulturnom prostoru. Smatra da je europski identitet potreban kao faktor integracije, ali upozorava da su svi pokušaji da se taj identitet konstruira "odozgo" kontraproduktivni, te da se zajednički identitet može postići isključivo kroz respektiranje svih naših pojedinačnih identiteta.

Prema Srdanu Vrcanu, sam je pojam europskog identiteta dvojben, što se očituje u sporu oko toga je li identitet Europe već zadan, povijesno ili sudbinski, ili ga tek treba konstruirati. Autor se ne opredjeljuje ni za jednu stranu u ovome sporu, nego smatra da je sama potraga za europskim identitetom zastarjela i to stoga što je kozmopolitizam kao sastavni element današnje europske stvarnosti nadvladao potrebu za "otkrivanjem" ili "konstruiranjem" jednoga, u globalno povezanom i međuovisnom svijetu, ipak limitirajućeg i limitiranoga kolektivnog identiteta kao što je onaj Europe.

O posljedicama procesa globalizacije i europske integracije po opstojnost nacionalnih identiteta zemalja članica i aspiranata na članstvo u EU piše Krunoslav Vukelić. Njegova analiza vodi zaključku da se Europska Unija kreće u pravcu federalizacije i centralizacije političkog sustava, što vodi slabljenju nacija-država i eroziji nacionalnih identiteta. Kako autor naglašava, isticanje nacionalnih posebnosti i identiteta zemalja članica od strane vodstva Europske Unije tek je stvar retorike. U biti, poticanjem regionalnih pokreta, regionalne samouprave i međuregionalne suradnje Europska Unija postupno oslabljuje nacije-države i njihove institucije, i time otvara prostor za stvaranje nadnacionalnog identiteta kojim nastoji legitimirati i poduprijeti vlastite, formalno zajedničke institucije.

Članak koji potpisuju Slobodan Bjelajac i Šime Pilić temelji se na rezultatima anketnog istraživanja čija je svrha bila utvrditi odnos identiteta i želje za priključenjem Europskoj Uniji kod studenata Visoke učiteljske škole u Splitu (N=348). Analiza je pokazala da većina stude-

nata, njih 57%, snažno podupire ulazak Hrvatske u Europsku Uniju, ali i da pretpostavljena veza između želje studenata za priključenjem Europskoj Uniji i njihovih socijalnih i rezidencijalnih karakteristika, te pojedinih tipova identiteta (vjerski, prostorni i stranački) ne postoji, ili je vrlo mala i beznačajna. Zabrinjava, pak, općenito visok stupanj neinformiranosti studenata o hrvatskim integracijskim procesima. Pitanje je, stoga, koliko je zabilježeni pozitivan stav prema ulasku Hrvatske u EU izraz dubokih i čvrstih uvjerenja ispitanika ili tek izraz njihova priklanjanja tada dominantno proeuropskom raspoloženju hrvatske javnosti koje se u međuvremenu znatno promijenilo.

Eksplorzija etničkih i nacionalnih sukoba koji su krajem dvadesetog stoljeća vodili geopolitičkom restrukturiranju svijeta, vratila je naciju i nacionalne/etničke identitete u središte istraživačke pozornosti brojnih društvenih znanstvenika. No, kako upozorava Petar Korunić, istraživanje nacije, etničkih i nacionalnih identitete opterećeno je konfuoznom i nepreciznom uporabom ključnih pojmova, pa je uklanjanje terminološke zbrke pretpostavka za svaku ozbiljniju raspravu o tim fenomenima. Kad je, pak, riječ o raspravi o hrvatskoj naciji i nacionalnom identitetu, autor se zalaže za povijesnu kontekstualizaciju, te interdisciplinarno istraživanje kulturne i etničke raznolikosti Hrvatske.

Budućnost nacionalnih identiteta, njihovo mjesto i uloga u svijetu koji se sve više ekonomski i politički povezuje, tek je jedan od problema kojim su se pozabavili autori predstavljani u ovom tematskom broju. Druga skupina problema tiče se političko-pravnih, institucionalnih i socijalnih pretpostavki priključenja Hrvatske Europskoj Uniji. S obzirom na to da u zadnjih nekoliko mjeseci svjedočimo opadanju potpore za ulazak Hrvatske u EU, treba razmotriti izvore otpora, strahova i tjeskoba koje integracijski procesi izazivaju kod sve širih slojeva hrvatskoga društva. Prema Ognjenu Caldarioviću, stanovite osobine socijalne zbilje u Hrvatskoj, ponajprije netransparentnost, odnosi nepovjerenja i naslijeđeni obrasci kolektivne svijesti, djeluju kao ograničavajući faktori priključenja. Manjak adekvatnih informacija o eurointegracijskim procesima dodatno komplicira stanje, te autor upozorava na potrebu suradnje institucija države i civilnog društva u sustavnoj edukaciji građana o smislu, ciljevima, manjkavostima i prednostima priključenja Europskoj Uniji.

Brzina kojom će se Hrvatska kretati prema punopravnom članstvu u Europskoj Uniji neće ovisiti samo o željama i potpori njezinih građana, nego, uz pretpostavku pozitivnog rješenja slučaja generala Gotovine, i o tempu kojim će se reformirati hrvatsko zakonodavstvo. Rad Jurja Hrženjaka doprinos je raspravi o stupnju usuglašenosti hrvatskoga pravno-političkog sustava s onim Europske Unije. Na temelju pomne analize Ustava Republike Hrvatske i Zakona o lokalnoj i regionalnoj samoupravi, Hrženjak nastoji pokazati koliko je hrvatsko zakonodavstvo sukladno europskim normama i načelima reguliranim u Europskoj povelji o lokalnoj samoupravi i Europskoj konvenciji o pograničnoj suradnji, te zaključuje da je ustavna i zakonska regulacija lokalne samouprave u Hrvatskoj usporediva s europskim standardima i formalno-pravno zadovoljava uvjete za priključenje.

Napokon, sve rasprave o budućnosti Europe počinju i završavaju pitanjem što je to što zovemo Europom i što bi ona trebala biti. Je li ona tek geografski pojam ili nešto puno više i dublje od toga? Za jedne, ona je mjesto zajedničkih vrijednosti (Havel, 1996), za druge, tek velika iluzija (Judt, 1995). Za Branku Mraović, Europa je "progutana" od strane Europske Unije, točnije, ona se danas definira ponajprije preko doktrine *acquis communautaire*, tj. korpusa ugovora, zakona i pravnih postupaka obveznih za sve članice unutar Europske Unije. Na tragu poststrukturalističkih analiza moći i "režima istine" kojima se privilegiraju određena značenja i vrijednosti, autorica se u radu zalaže za dekonstrukciju dominantnog diskursa o Europi kojim se, kao jedino moguće i ispravno, nameće tek partikularno, ograničeno shvaćanje europskog zajedništva. Iako rad ne nudi konkretnu analizu ovoga diskursa, njegova je vrijednost u tome što potiče na razmišljanje o načinima na koje "Europa", kao ideološki konstrukt što se utjelovljuje u institucijama Europske Unije, zaživljuje u našoj svijesti. Ne

podcjenjujući činjenicu što među jednakima postoje oni koji su jednakiji i čiji se glas pri odlučivanju o institucionalnom preustroju Europske Unije jače čuje, ipak o svima nama ovisi u kojem će se pravcu taj preustroj kretati i u kakvoj ćemo Europi živjeti.

LITERATURA

- Billig, Michael (1995) **Banal Nationalism**. London: Sage Publication.
- Bhabha, Homi (ur.) (1990) **Nation and Narration**. London and New York: Routledge.
- Guéhenno, Jean-Marie (1995) **The End of the Nation-State**. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Havel, Václav (1996) Nada za Europu. **Revija za sociologiju** 3-4:129-133.
- Judt, Tony (1996) Europa: Velika iluzija. **Revija za sociologiju** 3-4:135-143.
- Longo, Michael (2004) Democracy, Legitimacy, and Constitution Puilding. www.fedtrust.co.uk/uploads/constitution/longo.pdf
- Pinder, John (2001) **The European union: A Very Short Introduction**. Oxford and New York: Oxford University Press.
- Schmitt, Hermann (2005) The European Parliament Elections of June 2004: Still Second-Order?. www.Europeanelectionsstudies.net/Papers/Schmitt2004Epelection.pdf
- Smith, Anthony D. (2003) **Nacionalizam i modernizam**. Zagreb: Fakultet političkih znanosti.